

Mr Bojan SIMIĆ
Institut za noviju istoriju Srbije
Beograd

UDK 32.019.5:654.19(497.1) "1935/1939
323:654.19(497.1) "1935/1939"

MILAN STOJADINOVIĆ I RAZVOJ RADIOFONIJE U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI (1935–1939)

APSTRAKT: Priloženi rad posvećen je problematici razvoja radiofonije¹ u Kraljevini Jugoslaviji u drugoj polovini tridesetih godina dvadesetog veka. Na osnovu izvora i literature napravljen je pokušaj da se prikaže stepen njenog napretka, njena uloga, kao i njeno mesto među zemljama tadašnje Evrope. Razmatrana je i uloga radija kao sredstva propagande. Posebna pažnja je posvećena ulozi i značaju predsednika jugoslovenske vlade Milana Stojadinovića u svemu navedenom.

Prva redovna emitovanja radio-programa u Evropi počela su u prvoj polovini dvadesetih godina dvadesetog veka. Jedna od prvih takvih radio-stanica bila je osnovna u Engleskoj (1922) pod imenom British Broadcasting Company (kasnije Corporation), poznatija pod imenom BBC. Ova stanica, kao i druge potom osnovane bile su vezane za teritoriju matične države. Prva međunarodna radio-stanica bila je Radio „Holandija” koja je svoje emitovanje počela 1927. godine.² Pomenuta godina od izuzetnog je značaja jer je tada otpočelo emitova-

¹ O radiofoniji Miroslav Jokić kaže sledeće: „Pojam radiofonije označavao je u početku isključivo prenos zvuka na daljinu, obuhvatajući i radio-telegrafiju bez žica (prenos zvučnih signala) i telefoniju bez žica (prenos ljudskog glasa). Razvojem tehnologija prenosa govora i muzike, značenje pojma radiofonija širi se na područje radio-tehnike, koje se bavilo i pitanjima, muzikalnih svojstava prenošenja ljudskog glasa¹, odnosno što kvalitetnijeg emitovanja (mikrofon – odašiljač) i prijema (radio – prijemnik – zvučnik). Potpun obim i sadržaj pojma i termina radiofonija uspostavlja se tek sa magnetofonskom revolucijom, koja umetničkom pristupu omogućava upotrebu zvučnog zapisa kao zvučnog znaka (značenja), čime se ostvaruje do tada nepostojeća mogućnost zvučnog izraza i postaje temeljni pojam nove, osme umetnosti, koja se i naziva radiofonija.” M. Jokić, *Istorija radiofonije u tri epohe*, I–III, Beograd, 2004, str. 7–8.

² N. Cull, D. Culbert, D. Welch, *Propaganda and mass persuasion, A historical encyclopedia, 1500 to present*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2003, str. 331–333.

nje radio-programa na kratkim talasima, što je i omogućavalo prenos na velike daljine.

Propaganda koja se vršila putem radija, u vremenu o kome govorimo, imala je jednu značajnu prednost u odnosu na onu koja se vršila putem štampe. Ona nije poznavala geografske i državne granice, u istom momentu mogla je biti slušana i na drugom kontinentu, mogli su je slušati i nepismeni, a imala je i neposredan efekat kojim se ostvarivala neka vrsta ličnog kontakta sa slušaocem. Pored ovih razloga, postojala je i praktično neograničena mogućnost emitovanja u drugim državama jer su sredstva za ometanje prijema bila prilično primitivna.³

U Srbiji je radiofonija počela da se razvija u toku Prvog svetskog rata.⁴ Radilo se o privremenim radio-stanicama koje su uz pomoć Francuske postavljane za potrebe vojske.⁵ Stalni program domaće stanice su počele da emituju u drugoj polovini dvadesetih godina. Prvo je to učinila stanica u Zagrebu 1926, dok je dve godine kasnije sa emitovanjem počela Radio Ljubljana. Prestonica je svoju radio-stanicu dobila tek 1929. godine. Radio Beograd je svoj redovni program počeo da emituje 24. marta a glavni predajnik stanice bio je postavljen na zgradi SANU, da bi 16. maja 1934. godine bio premešten u Makiš.⁶ Početak radiofonije u Jugoslaviji se ipak može smatrati delimično zakasnelim u poređenju sa drugim državama, čije su stanice započele emitovanje koju godinu ranije (videti tabelu niže).

Neposredno pre formiranja vlade Milana Stojadinovića (1935–1939) stanje radiofonije u Jugoslaviji u odnosu na Evropu bilo je prilično nerazvijeno. O pomenutoj situaciji govori i jedan izveštaj koji je uputio šef CPB-a Kosta Luković ministru saobraćaja u prethodnoj Jevtićevoj vladi. U njemu se kaže da je izgradnja jedne radio-stanice dovoljnog emisijonog kapaciteta od nacionalnog interesa, jer je to predstavljalo, po mišljenju Lukovića, jedini način odbrane od neprijateljske propagande koja je vršena putem radija. Dalje se navodi da većinu postojećih radio-aparata u zemlji poseduju pripadnici nacionalnih manjina i da postojeće stanje može pojačati njihove separatističke tendencije.⁷

³ Prvo masovno i efikasno ometanje emisija inostranih radio-stanica preduzela je Nemačka u toku Drugog svetskog rata. Ni ovo ometanje nije bilo u potpunosti uspešno ali je bilo jedno od prvih pokušaja ove vrste. M. Oreč, *Sloboda informacija i propaganda*, Beograd, 1966, str. 190.

⁴ U Srbiji prvi javni prenos događaja na daljinu sproveden je u noći između 28. i 29. januara 1895. godine. Ovo je učinjeno je putem većeg broja za tu priliku instaliranih telefona na relaciji Beograd–Niš. Radilo se o prenosu koncerta koji je priređen u prostoriji „Kolarčeve pivnice” koja se nalazila neposredno pored kuće i zadužbine Ilije Milosavljevića Kolarca. M. Jokić, *n. d.*, str. 75.

⁵ O tome videti: *Ovde Radio-Beograd*, Zbornik pedesetogodišnjice, Beograd, 1989, str. 11.

⁶ D. Tešić, *Jugoslovenska radikalna zajednica u Srbiji 1935–1939*, Beograd, 1997, 197, nap. 33.

⁷ U izveštaju se između ostalog kaže: „Kapacitet naših radio stanica je neznan. Usled toga su čitave naše pokrajine upućene na slušanje stranih radio emisija. Naše primorje, sa širokim teritorijalnim pojasom do duboko u Bosnu i Hercegovinu zajedno sa Crnom Gorom, upućeno je na

U narednoj tabeli videćemo presek stanja u Evropi u toku 1936. godine vezanog za oblast radiofonije.

Radiofonija u Evropi 1936. godine

Država	Broj stanovnika (u milion.)	Početak rada	Broj pretplatnika	Broj stanica	Ukupna energija
Austrija	6,7	1924.	575.000	9	149
Belgija	8,2	1925.	757.000	16	41
Bugarska	6	1929.	10.000	3	5
Grčka	6,2	1932.	5.000	1	1
Danska	3,6	1922.	625.000	3	75
Engleska	46	1922.	7.700.000	29	858
Estonija	1,2	1926.	30.000	2	20
Italija	41,1	1924.	560.000	19	323
Jugoslavija	14	1926.	85.000	3	9
Litvanija	2	1925.	85.000	4	80
Luksemburg	0,3	1932.	22.000	1	150
Mađarska	8,6	1925.	380.000	8	154
Nemačka	66,6	1923.	7.600.000	41	1.015
Norveška	2,8	1925.	208.000	16	193
Poljska	32	1925.	540.000	11	217
Portugalija	6	1933.	45.000	3	25
Turska	14	1925.	9.000	2	12
Rumunija	18	1925.	101.000	3	62
Švajcarska	4	1923.	426.000	8	257
Švedska	6,1	1925.	884.000	31	245
Španija	22,7	1924.	304.000	9	51
Francuska	41,8	1922.	2.800.000	28	851
Finska	3,6	1926.	145.000	10	263
Holandija	8,5	1925.	950.000	6	295
Čehoslovačka	14,7	1923.	859.000	8	101
SSSR	128,1	1924.	2.500.000	75	1.600

Prema podacima iz časopisa *Radio Beograd* od 20. septembra 1936.

italijanske radio stanice, koje imaju svoje redovne emisije i na našem jeziku. Sever naše zemlje izložen je neposrednom uticaju austriskih i mađarskih radio stanica, od kojih su bečka i peštanska jake po 120 kv., dok beogradska radi sa nepunih 2 i po kv. Kako su Bugarska i Grčka na putu ostvarenja svojih emisionih radio stanica od po 100 kv., to će i jug naše zemlje biti izložen velikoj opasnosti neometane radio propagande tih zemalja". Arhiv Srbije i Crne Gore (ASCG), Fond Centralnog presbira (38), fascikla 116.

Kao što se može videti, sa oko 8,5 kv ukupne snage radiofonija u Jugoslaviji bila je među poslednjima u Evropi. Od tri domaće stanice dominantna je bila ona u Ljubljani sa 5 kv, dok su one u Beogradu i Zagrebu imale 2,5 odnosno samo 0,7 kv. O teškom položaju naše radiofonije govori i to da je najveća jugoslovenska stanica bila čak stotinu puta slabija od tadašnje najsnažnije stanice koja se nalazila u SSSR-u sa jačinom od 500 kv. Sa ovakvom snagom domaće stanice se nisu mogle meriti, ne samo sa velikim državama nego ni sa većinom suseda. Izuzetak u tom smislu bile su Bugarska i Grčka, koje su u tom trenutku bile u još lošijoj poziciji. U odnosu na ukupnu energiju Mađarske (154,95 kv) i Nemačke (1015,75 kv), dve države čije su nacionalne manjine bile najbrojnije u Jugoslaviji, a samim tim je i eventualna štetnost njihovog uticaja bila najveća, domaća radiofonija bila je krajnje nerazvijena.

O stagnaciji radiofonije u Kraljevini Jugoslaviji prvih godina njenog postojanja govori i podatak da je 1926. godine, kada je krenula sa emitovanjem naša prva stanica, najjača radio-stanica u Evropi imala 16 kv. Za narednih deset godina jugoslovenske radio-stanice gotovo uopšte nisu pojačavane dok su skoro sve evropske višestruko napredovale.⁸ Po broju pretplatnika situacija je bila slična.

Broj pretplatnika Radio Beograda

Godina	Broj pretplatnika
1928.	7.071
1929.	19.270
1930.	27.770
1931.	31.500
1932.	32.072
1933.	34.806
1934.	39.720
1935.	49.521
1936.	59.772
1937.	70.506
1938.	86.060

Izvor: *Ovde Radio Beograd*, Zbornik pedesetogodišnjice, 293.

U Jugoslaviji je broj pretplatnika 1936. godine bio jednak sa brojem pretplatnika u Litvaniji iako je ova zemlja imala čak sedam puta manje stanovnika. Iz ponuđene tabele vidimo da su u ovom segmentu iza Jugoslavije bile samo Bugarska, Grčka i Turska. Slični podaci se mogu dobiti kad se pogleda broj radio-prijemnika u zemlji.

⁸ Radio Beograd i Radio Zagreb su ostali na početnoj snazi 2,5 i 0,7 kv, dok je jedino Radio Ljubljana pojačana sa 2,8 na 5 kv.

Broj radio-prijemnika u Kraljevini Jugoslaviji (po godinama i direkcijama)

Direkcije	1934.	1935.	1936.	1937.	1938.
Beograd	10.060	14.184	16.667	19.699	23.744
Ljubljana	10.420	12.214	13.781	16.029	18.857
Novi Sad	22.118	25.961	29.558	34.104	41.204
Sarajevo	2.705	3.540	4.077	5.063	6.496
Skoplje	2.961	4.171	5.208	6.613	9.115
Split	2.040	3.318	3.823	4.484	5.487
Zagreb	15.301	18.272	21.275	24.081	27.749
Cetinje	899	1.296	1.537	1.921	2.480
UKUPNO	66.504	82.956	95.926	111.994	135.132

Izvor: *Statistički godišnjaci Kraljevine Jugoslavije (1934–1939).*

Prema statistici koju prenosi list *Novosti* u Jugoslaviji je na jedan radio prijemnik dolazilo 151,35 slušalaca, što je državu ponovo dovodilo na mesto pri samom dnu evropske liste.⁹

Prema jednom proračunu iz 1936. u svetu je postojalo oko 57 miliona radio prijemnika, a to je značilo oko 300 miliona slušalaca. Iz pomenutog se može zaključiti da je oko 15% od tadašnjeg čovečanstva slušalo radio, odnosno približno svaki šesti čovek na planeti.¹⁰ Po ovoj logici u Kraljevini Jugoslaviji taj procenat je iznosio oko 3,5%.

Prema gore navedenim pokazateljima jasno se vidi da je radiofonija u Jugoslaviji, prilikom formiranja vlade Milana Stojadinovića bila na izrazito niskom nivou. U daljem delu rada govorićemo o konkretnim merama vlade na polju radiofonije i pokušati da procenimo njihove domete. Stojadinović je bio političar koji je veoma vodio računa o propagandi, što se manifestovalo i u ovoj oblasti. Već početkom 1936. godine, u pismu nadležnom ministru on je izneo svoje planove u oblasti radiofonije. Oni su bili vezani za osnivanje jedne nove radio-stanice, kao i za njenu veću efikasnost na propagandnom polju. Zbog izuzetne važnosti navešćemo deo teksta iz pisma koji na najbolji način prikazuje mesto i značaj koji je radiju namenio Stojadinović u vladinoj propagandi. U pomenutom pismu kaže se sledeće: „Radio igra ogromnu ulogu u unutarnjem, spoljašnjem i socijalnom životu naročito poslednjih nekoliko godina. Zbog toga poklanja mu se u najkulturnijim državama pretežna pažnja kao prvoklasnome sredstvu za propagandu, koje tuče brzinom, jasnoćom i dostupnošću emisija sve dosadašnje načine za propagandu. Nacionalna propaganda koja se pomaže svim sredstvima u daleko moćnijim državama, potrebna je kod nas i kao sredstvo za propagandu kome nema ravna a i zato da odigra ulogu koju niko drugi u našem životu tako uspešno

⁹ ASCG, 38-243, Isečak iz lista *Novosti* od 24. januara 1937. Interesantno je da je na prvom mestu bila Danska sa 5,94 stanovnika na jedan radio-prijemnik, a sledili su Velika Britanija sa 6 i Island sa 6,42.

¹⁰ *Radio Beograd* od 20. septembra 1936. godine.

ne bi mogao igrati. Radio nije iscepkao na sfere zbog ovoga ili onoga pisma ili dijalekta, on je pristupačan svima i na najuspešnji način. Beogradska radio stanica uvek je izlazila na susret potrebama državne i nacionalne propagande. Ali ove potrebe rastu iz dana u dan i beogradska stanica ne može da ih zadovolji onako, kako bi to učinila jedna stanica u režiji Centralnog presbira Predsedništva Ministarskog saveta.”¹¹ Iz pisma vidimo ne samo razloge zašto je podizanje nove radio-stanice neophodno već i zašto je važno da njome rukovodi CPB. Takođe se jasno vidi koliki je značaj radija za predsednika vlade i njegova opredeljenost da informisanje putem ovog moćnog propagandnog sredstva ne prepusti slučaju.

Pomenuti planovi počeli su da se ostvaruju puštanjem u rad Kratkotalasne radio stanice ili stanice Beograd II početkom marta 1936. godine. Ovu stanicu sagradilo je Ministarstvo pošta, ali je za njen program isključivo bio zadužen CPB. Njena početna snaga bila je 0,25 kv ali je već posle dve nedelje pojačana na 1 kv. Osnovni cilj novoosnovane stanice bio je propagiranje vladine politike kako u zemlji tako i prema inostranstvu. Osnovni sadržaj programa Kratkotalasne radio-stanice bile su vesti. One su emitovane i na stranim jezicima, a pored političkih vesti bilo i predavanja o kulturi zemlje, prirodnim lepota, privredi i trgovini. O tome koliko je osnivanjem ove stanice pojačano propagandno delovanje govori i sledeća tabela.

Emitovanje vesti na programima radio stanica (u satima na godišnjem nivou)

Radio-stanica	1935.	1936.	1937.	1938.
Beograd	280	301	277	274
Zagreb	219	275	242	283
Ljubljana	132	140	88	130
Kratkotalasna radio-stanica	0	1.020	1.371	1.240
UKUPNO	631	1.736	1.978	1.927

Izvor: *Statistički godišnjaci Kraljevine Jugoslavije (1934–1939)*.

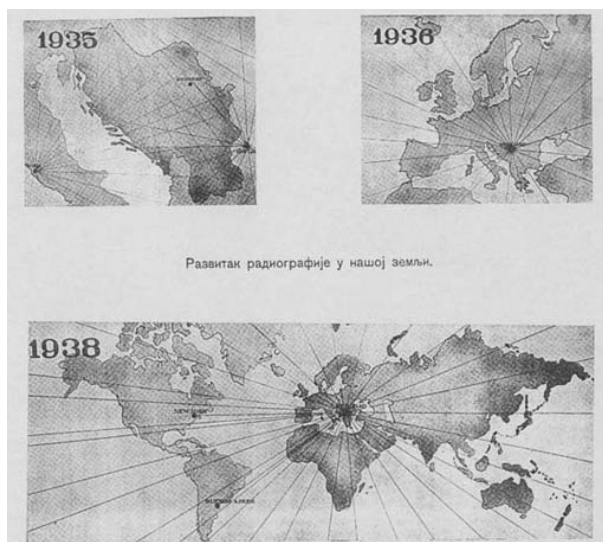
Čak 1.100 sati dodatnih vesti ili gotovo 300% više 1936. u odnosu na 1935. godinu jasno svedoče o naporima i tendencijama vlade. Konkretan rad na ovom polju uslovio je dodatne napore, kao i povećanje sredstava izdvojenih za tu namenu.¹² Za unapređenje radiofonije u budžetu za 1936/1937. godinu bilo je predviđeno pet miliona dinara.¹³

¹¹ ASCG, 38-116. Pismo Milana Stojadinovića ministru pošta, telegrafa i telefona Branku Kaluđerčiću od 18. januara 1936. godine.

¹² Krediti koje je Stojadinović predvideo za podizanje nove Kratkotalasne stanice uslovili su i povećanje predviđenog budžeta za 1938/39. godinu i to za 553.728 dinara. ASCG, 38-116. Pismo M. Stojadinovića upućeno D. Letici, ministru finansija.

¹³ ASCG, 38-116. Pismo M. Stojadinovića ministru pošta, telegrafa i telefona Branku Kaluđerčiću od 28. maja 1937. godine.

Još jedan značajan korak u pomenutom smeru bilo je i organizovanje programa za američki kontinent. Već u toku 1937. godine, preko Holandije, program stanice je emitovan za Severnu Ameriku, a početkom 1938. to je bio redovan slučaj. Ovaj program je prevashodno bio namenjen našim iseljenicima. Prva takva emisija je održana u noći između 31. marta i 1. aprila. Program je trajao jedan sat i petnaest minuta. Za sprovođenje prenosa je bila zadužena firma „Philips”. Pozdravni govor zemljacima tokom prvog emitovanja održao je predsednik vlade Stojadinović „kome imamo da zahvalimo za ovu vezu kroz svemir”.¹⁴ U početnom periodu u toku 1937. kada se emitovanje vršilo dva puta mesečno, uvodna predavanja su uglavnom držali ministri ili neke druge ugledne ličnosti.¹⁵ Značajan deo programa činile su „vesti iz drage domovine”. Putem tih vesti trebalo je upoznati naše iseljenike sa stanjem u zemlji, odnosno rezultatima koje je postigla vlada. Navođeni su ogromni rezultati koji su postignuti, pri čemu je Stojadinović prikazivan kao demokratu zapadnih pogleda i nosilac privrednog plana sličnog onom u Americi. Ipak, dominantan deo ovih preokookeanskih emisija činili su kulturni i muzički sadržaji. Oni su, naravno, bili vezani za „daleku” domovinu. Rezultat ovog rada bio je taj da je program mogao biti praćen na svim kontinentima. Ovaj podatak, koliko god on bio neverovatan običnom čoveku, propaganda je obilato koristila. O tome govori i sledeća ilustracija.

Propagandi materijal, Razvitak radiofonije u našoj zemlji, Tri godine vlade Milana Stojadinovića, Beograd 1938, 74.

¹⁴ Deo spikerskog teksta koji je neposredno prethodio obraćanju predsednika vlade.

¹⁵ Posle Stojadinovića govorili su ministar unutrašnjih dela Anton Korošec, predsednik Senata Želimir Mažuranić, ministar bez portfelja Miha Krek i predsednik Narodne skupštine Stevan Čirić.

Jedan od najznačajnijih poslova na unapređenju radiofonije bio je rad na povećanju snage radio-stanica koje su, kao što smo videli, daleko zaostajale za evropskim. Prema planovima Ministarstva pošta, telegrafa i telefona iz 1936. godine, Jugoslavija je trebalo da dobije nekoliko novih radio-stanica uz višestruko povećanje snage starih. Ipak planovi o Beogradu sa 100 kv, Zagrebu sa 20 kv i slično, nikada nisu ostvareni. Najznačajniji konkretan potez u ovom pravcu bio je podizanje jedne potpuno nove stanice za Radio Beograd snage 20 kv (sa mogućnošću modulacije na 28) u Makišu. Ovo gotovo desetostruko uvećanje snage omogućilo je dobar prijem stanice u celoj državi. Svečano otvaranje je bilo 2. avgusta 1937. godine. Radio Ljubljana je u toku 1938. pojačana na šest kv dok je Radio Zagreb ostao na 0,8 kv. U glavnim crtama radio-stanica u Ljubljani pokrivala je teritoriju Dravske banovine, što joj je bio i glavni cilj, dok se Radio Zagreb slabo čuo ali i slabo slušao. Za Kratkotalasnu radio-stanicu bio je predviđen značajan novčani kredit i izgradnja nove. Planirano je da ona bude izgrađena u okolini Zemuna i da ima snagu 10 kv.¹⁶ Oko ovog posla bilo je nesuglasica, tako da za vreme vlade Milana Stojadinovića on nije bio završen.

Na pomenuti napredak ipak treba gledati u svetlu tadašnjih prilika i činjenice da je u toku 1937. godine Sofija dobila stanicu od 100 kv, a Rumunija naredne godine jednu od čak 150 kv. Iza Jugoslavije ipak su ostale Turska i Grčka.¹⁷

Kao glavne razloge nedovoljnog razvoja radiofonije u Jugoslaviji, pored već pomenute činjenice koja govori o 150 ljudi koji su dolazili na jedan radio-prijemnik, navešćemo skupoću aparata, nedovoljnu elektrifikaciju zemlje i nedostatak stručnog osoblja. Prva dva pokazatelja proizilazila su iz nedovoljne razvijenosti zemlje i prilično teškog materijalnog položaja u kome se nalazila većina stanovništva. Nedostatak stručnog osoblja vodio je do neupućenosti i velikih troškova popravki. Imajući sve to u vidu, Radio Beograd je tokom leta organizovao specijalni autokar koji je obilazio mesta u unutrašnjosti i propagirao radiofoniju. U pomenutim akcijama tražena je mogućnost za unapređenje rada i proširenje broja slušalaca kroz razgovor na terenu i prikupljanje informacija. Tokom 1938. godine obilažena su mesta u Šumadiji i Vojvodini.¹⁸

Da bi se lakše obavljao razgranati posao, u CPB-u je kasnije, verovatno u toku 1939 godine, formiran Odsek za radiofoniju, čime je narušena ona standardna podela na tri odseka: Administrativni, Informativni i Publicistički, koja je predviđena poslovniceima o radu iz 1931. i 1935. godine.¹⁹ Ovim se naravno i značaj radiofonije uzdigao na viši stepen.

¹⁶ *Politika* od 4. novembra 1937. godine.

¹⁷ U 1938. godini snage stanica susednih zemalja koje nisu bile posebno naklonjene Jugoslaviji bile su: Beč 100 kv, Rim 100 kv i Budimpešta 120 kv.

¹⁸ *Radio Beograd* jul-avgust 1938. godine.

¹⁹ Novi Odsek za radiofoniju delio se na čak deset celina: Sekretarijat, Uredništvo za domaće emisije, Uredništvo za strane emisije, Uredništvo vesti za strane jezike, Uredništvo za preko-

Preuzevši dominantan položaj u zemlji u oblasti radiofonije CPB i Kratkotalasna radio-stanica su počeli da izrađuju vesti i za Radio Beograd. Primećeno je kako u Radio Beogradu dominiraju „sumnjivi elementi” i da se kontrola nad njim „pokazala nedovoljnom”. Ocenjeno je da direktor Kalafatović „pripada opozicionim krugovima”, da direktor programa Veljko Petrović „nije potpuno na liniji državne i nacionalne politike” a da je šef muzičkog programa Vukdragović „levičarski nastrojen”.²⁰

Za razliku od beogradske, radio-stanica u Ljubljani nalazila se pod kontrolom „Prosvetne zveze”, centralnog slovenačkog prosvetnog društva. Na čelu ovog društva bio je univerzitetski profesor Franc Lukman, inače lični Korošecov prijatelj. I ostali članovi su bili na liniji JRZ, pa se mogao izvesti zaključak da je „Radio-stanica u Ljubljani u sasvim sigurnim rukama i vlada na nju može u svakom pogledu računati.”²¹ I ovaj podatak govori o tome da je u Dravskoj banovini JRZ imao punu kontrolu, ali se pre svega radilo o njenom slovenačkom delu.²²

Dve beogradske stanice vesti su emitovale od 7 časova ujutru pa sve do 23 časa uveče. Gledalo se da se termini vesti na Kratkotalasnoj radio-stanici ne poklapaju sa onima koje se emituju na Radio Beogradu. Ovim potezom stvorena je situacija da su se radio-vesti iz Beograda emitovale gotovo svakog sata i da su te vesti praktično „pripremane” iz jednog centra. Emitovane vesti dvostruko su kontrolisane. Prvo, one su pribavljane iz izveštaja dnevne štampe i CPB-a, odnosno iz materijala koji je već bio cenzurisani. Nakon toga, se pre čitanja vesti, one još jednom „pročišćuju i saobražavaju instrukcijama”. Pored vesti na srpskom jeziku, Kratkotalasna radio-stanica emitovala je i vesti na mađarskom, italijanskom, grčkom, turskom, albanskom, francuskom, nemačkom i engleskom jeziku. Izveštaj o radu iz 1936. godine govori da je samo u periodu od 8. marta do 31. decembra 1936. na devet različitih jezika pročitano 17.549 stranica vesti.²³ Nesumljivo je da su čelni ljudi CPB-a ozbiljno shvatili značaj ovog medija i njegovu propagandnu snagu. Vesti na drugim jezicima pre svega su bile namenjene jugoslovenskim državljanima, ali se računalo i na određeni uticaj u inostranstvu.

okeanske emisije, Služba stranih vesti, Radio-telegrafska služba, Tehnička služba, Informativna služba – reportaža, Kulturna propaganda, Muzički osek. ASCG, 38-1.

²⁰ ASCG, Zbirka Milana Stojadinovića (37), fascikla 75. Kratak referat o radio-stanicama iz aprila 1938. koji je sastavao Bogdanović (moguće Boško Bogdanović, jedno vreme zamenik, kasnije i naslednik Lukovića na mestu šefa CPB-a).

²¹ ASCG, 37-75/537. Kratak referat o radio-stanicama, dopuna uz poslati referat.

²² Ostali članovi Upravnog odbora bili su prof. inž. Mario Osana, univerzitetski profesor na Ljubljanskom tehničkom fakultetu, zadužen za tehnički deo stanice, prof. Franc Koblar, predsednik Društva slovenačkih književnika, koji se brinuo za programski deo, i dr Miloš Stare, koji je vodio računa o administrativnom delu.

²³ CPB, Izveštaj o radu CPB-a za 1936. godinu, 56.

Režim je polagao mnogo i na popularizaciju same stanice. U pismu dopisnicima od 9. maja 1936. godine, Luković je tražio od njih da na području svoga delovanja što više pišu o Kratkotalasnoj radio-stanici i njenom radu. Određeni napredak u oblasti radiofonije u periodu vlade Milana Stojadinovića vidljiv je i po broju pretplatnika, koji se povećao od 66.504, koliko ih je bilo 1934, na 135.132, koliko ih je bilo 1938. godine. Bez obzira na ovaj napredak stalno su istraživane nove mogućnosti za proširenje delovanja. U vezi s tim indikativno je pismo Koste Lukovića upućeno Ministarstvu trgovine i industrije u kome traži da se utiče na to da restorani, kafane i letovališta i plaže obezbede što veći publicitet Kratkotalasnoj radio-stanici. Pored pomenutog, dopisnicima je poručeno da „ukoliko nemaju radio prijemnike za kratke talase da ih nabave, da ne emituju propagandne stanice nama neprijateljski raspoloženih država, jer će time doći u sukob sa organima vlasti, koju su umoljeni da sprečavaju ovakve emisije.”²⁴ Slično pismo je upućeno i Odeljenju za državnu zaštitu Ministarstva unutrašnjih poslova. Ovo pokazuje da je vlast želela da čak i putem pritiska obezbedi praćenje programa, odnosno još više govori o tome koliki su značaj pridavali takvom načinu delovanja. Pomenuti pritisci imali su manje efekta na području Primorske i Savske banovine. U izveštajima dopisnika CPB-a iz Splita moglo se pročitati kako stanovništvo „općenito za te programe ne mari” a da listovi odbijaju da objave programe radio-stanica.²⁵ Problem nezainteresovanosti i otpora prema emitovanju Kratkotalasne radio-stanice potrajao je do kraja posmatranog perioda, iako je mogućnost njenog prijema bila na zadovoljavajućem nivou. I ovde se javio problem dostupnosti propagande, jer bez obzira na stepen njene ubedljivosti, ona nije mogla imati efekta zato što je u određenim krajevima uglavnom odbijano sve što je dolazilo iz Beograda.

Još jedna od značajnih novina koja je propagandu podigla na viši nivo bila je uvođenje direktnih prenosa. Tokom ovog perioda direktno su se prenosili razni događaji – od Sokolskih sletova, teniskih mečeva, pomena Nikoli Pašiću, pa do mitinga vladajuće stranke. Prvi prenos mitinga JRZ-a bio je onaj iz Skoplja prilikom Stojadinovićeve posete Vardarskoj banovini u leto 1936. Broj prenošenih mitinga i premijerovih govora naglo je porastao 1938. godine, naročito u toku predizborne kampanje.²⁶

²⁴ ASCG, 38-116. Pismo Koste Lukovića ministru trgovine i industrije, kao i Ministarstvu trgovine i industrije.

²⁵ ASCG, 38-11. Izveštaj dopisnika CPB-a iz Splita od 6. marta 1936. godine.

²⁶ Poslednji predizborni miting u Beogradu 9. decembra 1938. godine prenosile su sve četiri radio-stanice.

Summary**Milan Stojadinovic and the Development of Radiophonia in the Kingdom of Yugoslavia (1935–1939)**

Radiophonia was poorly developed in the Kingdom of Yugoslavia compared to other European states of that time. When Milan Stojadinovic came to power in 1935, its status was changed to a certain degree. Stojadinovic felt the importance and prospective of radio, very modern media then. During his rule he inspired radiophonia development and coordinated it in the Kingdom of Yugoslavia. He increased investments into this sector as well as radio-wave broadcast range. Regime of Stojadinovic made a certain progress in the area of radiophonia, which was closely connected to local propaganda efforts and propaganda efforts targeted to Diaspora. Establishing and building of short-wave radio station and its operationalisation was an important step forward, but its influence was limited as a result of general situation in the country. In spite of all efforts, radiophonia in the Kingdom of Yugoslavia remained at the bottom of European scale in respect of listening in and accessibility.